

ДЕМОГРАФСКИЯТ ПРОБЛЕМ – ЗАПЛАХА ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

доц. д-р Мария Нейкова
Бургаски свободен университет

д-р Ивелина Проданова
УНИБИТ

THE DEMOGRAPHIC PROBLEM - A THREAT FOR THE NATIONAL SECURITY

Assoc. Prof. Mariya Neykova, PhD
Burgas Free University

Ivelina Prodanova, PhD
University of library studies and information technologies

Анотация: *Разгледани са статистическите данни за демографското развитие на страните от Европейския съюз. Очертани са демографските проблеми в Република България. В изследването са посочени възможни мерки и инициативи, които да доведат до забавяне и преодоляване на неблагоприятните демографски тенденции.*

Ключови думи: *демографско развитие, демографска криза, национална сигурност.*

Abstract: *The statistics on the demographic development of the countries of the European Union have been examined. The demographic problems in the Republic of Bulgaria are outlined. The study identifies possible measures and initiatives to slow down and overcome unfavorable demographic trends.*

Key words: *demographic change, demographic crisis, national security.*

В последните години се наблюдава тенденция на застаряване на населението, намаляване на раждаемостта, дисбаланс в развитието на регионите, която е следствие на демографските проблеми в България, които могат да бъдат разгледани като заплаха за националната сигурност на страната и налагат в спешен порядък да се предприемат мерки за преодоляването им.

„В края на 2010 г. населението на Европейския Съюз (ЕС) надхвърля 500 милиона души. Демографската картина на ЕС става по-ясна: растежът се подхранва главно от имиграция, докато коренното население устойчиво застарява.”¹ Този извод е посочен в Актуализираната национална стратегия за демографско развитие на населението в

¹ Актуализирана Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 г. - 2030 г.), Министерство на труда и социалната политика, София, 2012 г., стр. 59.

Република България (2012 г. - 2030 г.) на Министерство на труда и социалната политика.

По данни на Евростат „В началото на 2015 г. в ЕС-28 живеят 508,5 млн. души. В целия ЕС-28, младите хора (0-19) имат дял от 20,9 % от общия брой на населението към 1 януари 2015 г., докато хората в трудоспособна възраст (20-64) са три пети (60,2 %) от общия брой на населението (повече информация за тази подгрупа може да се намери в статия относно пазара на труда), което означава, че 18,9 % от населението са възрастни хора (на възраст 65 и повече години).”² Пак там се посочва, че „В повечето региони в ЕС се наблюдава постепенно увеличаване на относителния дял на възрастното население, което се дължи на значителното и постоянно повишаване на очакваната продължителност на живота и достигането на пенсионна възраст на поколенията от периода на бум в раждаемостта след Втората световна война. Регионите с най-голям дял на възрастните хора често се идентифицират като селски, относително отдалечени и слабо населени райони, в които малкият дял на лицата в трудоспособна възраст поне отчасти може да се свърже с липсата на възможности за трудова заетост и образование, което от своя страна кара по-младите поколения да напускат в търсене на работа или продължаване на образованието”³.

В същата статистика е посочено още: „Жените в ЕС раждат по-малко деца, което допринася за забавянето на темпа на естествения прираст на населението и дори за отрицателен естествен прираст”⁴.

„През 2014 г. общият коефициент на раждаемост в ЕС-28 е 10,1 раждания на 1 000 души. Сред всички държави-членки на ЕС, общият коефициент на раждаемост е най-висок в Ирландия с 14,6 раждания на 1 000 души и също така относително висок във Франция (12,4 раждания), Обединеното кралство (12,0 раждания) и Швеция (11,9 раждания). В другия край на диапазона общият коефициент на раждаемост е 10,0 раждания на 1 000 души или по-нисък в голяма част от Източна Европа (България, Хърватия, Унгария, Полша и Румъния), Южна Европа (Гърция, Испания, Италия, Малта и Португалия), както и в Германия и Австрия.”⁵

Във връзка със загрижеността си за бъдещото демографско развитие на Европа Европейската комисия прие съобщение, озаглавено Демографското бъдеще на Европа – от предизвикателство към възможност (СОМ(2006) 571 окончателен), в което се подчертават пет ключови политически отговора:

- насърчаване на демографското обновяване чрез по-добри условия за семействата и подобряване на равновесието между професионален и семеен живот;
- насърчаване на заетостта чрез повече работни места и по-дълъг трудов стаж с по-добро качество;
- по-продуктивен и по-динамичен ЕС, като се повишава производителността и икономическите резултати чрез инвестиции в образованието и научно-изследователската дейност;
- приемане и интеграция на мигрантите в ЕС;
- осигуряване на устойчиви публични финанси, като по този начин се гарантират адекватни пенсии, социална сигурност, здравеопазване и дългосрочни грижи.”⁶

² http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/bg

³ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/bg

⁴ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/bg

⁵ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/bg

⁶ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/bg

България не прави изключение от тази тенденция, нещо повече, данните от последното преброяване през 2011 година показват:

„Населението на България е 7 364 570 души”. Запазва се тенденцията на урбанизация – в градовете живеят 5 338 261 души, или 72.5%, а в селата живеят 2 026 309 души, или 27.5% от населението на страната.

- В периода между двете преброявания 2001 - 2011 г. населението на страната намалява с 564 331 души при средногодишен темп на намаление 0.7%.
- Две трети от намалението на населението (68.9%) се дължи на отрицателния естествен прираст (повече починали от родени лица), а една трета (31.1%) – на външната миграция, която се оценява на 175 244 души.⁷

В „Актуализираната Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 г. - 2030 г.)” на Министерство на труда и социалната политика се използва терминът демографска криза, а според някои учени като проф. дфсн. Нако Стефанов можем да говорим за демографска катастрофа „В съвременните условия на демографска катастрофа в България, както в количествен, така и в качествен смисъл, възпроизводството на човешкия потенциал придобива ролята на най-важен фактор заплашващ националната сигурност на нашата страна.”⁸

Цифрите показват недвусмислено намаляване на раждаемостта. В Актуализирана Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 г. - 2030 г.) се посочва, че „тенденцията на намаляване на раждаемостта в България започва от 1925 г., когато страната ни навлиза в т.нар. – демографски преход. През целия 80-годишен период негативната тенденция е добре изразена, независимо от известни компенсационни ефекти след 1950 г. и колебания между 1968 г и 1974 г. Спадът в раждаемостта е обективно обусловен от влиянието на множество демографски, социални и икономически фактори. Социално-икономическите промени след 1989 г. ускоряват процеса на понижаване на равнището на раждаемостта и са причина през 1997 г. то да спадне до 7,7%.”⁹

Много са причините, които водят до развитието на неблагоприятните демографски тенденции. Сред тях са: икономическата криза, застаряване на населението, намаляване на жените в детеродна възраст, увеличаване на възрастта за раждане на първо дете при жените, влошен здравен статус, намаляване на браковете, стремежът към кариерно развитие често поставя жените в ситуация на избор между кариера и раждане на дете и др. Сериозно влияние оказва и емиграцията. Не е тайна, че икономическата криза от последните години принуди много от българите в трудоспособна възраст да търсят реализация в чужбина. Освен това се налага още една тенденция – увеличават се младежите и девойките, които избират да завършат висше образование в чужбина, за съжаление в повечето случаи трудовата им реализация след това, отново се осъществява извън границите на България. Друг често срещан пример – много от дипломираните лекари избират да специализират в чужбина, за съжаление и при тях в повечето от случаите трудовата им реализация отново се осъществява извън пределите на страната.

⁷ <http://www.nsi.bg/census2011/NPDOCS/Census2011final.pdf>

⁸ Демографска катастрофа на България и националната сигурност, проф. дфсн. д-р по история Нако Стефанов
<http://www.viaevrasia.com/documents/Demographskata%20katasrtofa%20v%20Bulgaria.%20Nako%20Stefanov.pdf>

⁹ Актуализирана национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 г. - 2030 г.), Министерство на труда и социалната политика, София, 2012 г., стр 10

Ако в миналото средностатистическото българско семейство е било многодетно, преди повече от 30 години, поради индустриализацията и промяната в начина на живот се е утвърдил модела с две деца, то днес ситуацията е коренно различна. Младите хора все по-често избират образование и развитие на кариерата си, пред създаване на семейство.

„Семейството с две деца е репродуктивният идеал в съзнанието на днешните българи. Но данните от проведено по време на преброяването през 2001 г. извадково изследване на раждаемостта показват съществено разминаване между идеала за размера на семейството и реализацията на репродуктивните желания на жените на възраст 15-49 години. Според изследването, повечето български семейства (70%) желаят да имат две деца, но поради икономически затруднения 60% от тях не са успели да осъществят своя идеал.”¹⁰

Наред с това българското общество е свидетел на друг феномен – раждаемост на деца от деца, не са малко случаите, в които момичета на възраст 12,13,15 години раждат деца. Става дума за деца предимно от ромския етнос. В тези случаи освен въпросът за сексуална култура, основателни са и питанията налице ли са нормални условия за отглеждане на тези деца, налице ли са условия за обучение на тези деца, а в последствие и за реализацията им на трудовия пазар?

В стратегията на МТСП е посочена и етническата структура на българското население. Последното преброяване на населението посочва, че българската етническа група обхваща 5 664 624, или 84.8% от лицата, доброволно декларирали етническото си самоопределение и отчита нарастване с 0.9 пункта спрямо 2001 г. 588 318 лица са се определили като етнически турци. Относителният им дял намалява с 0.6 процентни пункта в сравнение с 2001 година. Ромският етнос към 01.02.2011 г. наброява 325 343 души според самоопределянето на лицата, с относителен дял от 4.9% или с 0.2 процентни пункта повече от 2001 година. Предвид доброволното самоопределяне по отношение на етническия етнос приемаме с известни резерви тези цифри от статистиката.

Така описаните демографски тенденции в средносрочен план очертават няколко основни проблема. Застаряването на населението ще постави на дневен ред повишаване на разходите, свързани със здравеопазване и социално подпомагане. Трудоспособното население в страната ще намалява. Ако не се предприемат спешно мерки за балансирано развитие на регионите, много от селищата в страната ще бъдат силно обезлюдени.

Данните, посочени по-горе налагат спешно да бъдат предприети поредица от мерки с цел ограничаване на негативните демографски тенденции. Би могло да се разсъждава в посока на осигуряване на възможност за получаване на детски надбавки за всяко дете, без да се взема предвид дохода на родителите. Да се търсят механизми да се насърчава кариерното развитие на майки с деца. Да се работи в посока повишаване на сексуалната култура и образованието сред населението /особено сред нискообразованите/. Специалностите в средното и висшето образование да са обвързани с нуждите от кадри на трудовия пазар и др. С още по-голямо внимание трябва да се подходи към образование на населението, особено при подрастващите.

Трябва да се разсъждава в посока промени на механизма за социално подпомагане, вместо наливане на ресурс за осигуряване на помощи, да се пренасочат средства за осигуряване на адекватни работни места за хора със специални потребности. Това

¹⁰ Актуализирана национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 г. - 2030 г.), Министерство на труда и социалната политика, София, 2012 г., стр 17.

не само ще насърчи приспособяването им в обществото, но ще доведе и до повишаване на самочувствието и личностната оценка на тези хора.

Освен горепосочените данни, от статистиката става ясно, че населението на страната е концентрирано в 7 от най-големите градове. Цифрите показват още големи различията в броя на населението по общини – 39.2% от населението в страната живее в 9 общини, които са с население над 100 000 души. В 60 общини преброените са под 6 000 души и в тях живее 3.1% от населението на страната. Населението на страната е разпределено в 255 града и 5 047 села. В 181 населени места няма преброени лица. В една пета (21%) от населените места живеят от 1 до 50 души, а в малко повече от една трета (36%) от населените места живеят между 100 и 500 души.

„Протичащото в момента териториално преразпределение на населението в България е индикатор за задълбочаващите се различия между условията на работа и живот в градовете и селата. При липса на активна инвестиционна политика в селата тези различия все повече ще се задълбочават. Негативните последици от урбанизацията са многостранни и се проявяват в няколко направления – демографски, икономически, социални и тяхното пренебрегване е един от факторите и причините за острата демографска криза в страната.”¹¹

Неблагоприятните демографски процеси оказват съществено влияние върху развитието на населените места. За малките селища в много по-голяма степен е характерно обезлюдяване, застаряване на населението, неблагоприятни миграционни процеси, намаляване на трудоспособното население и др. Задълбочаването на демографската криза оказва негативно влияние върху икономическото развитие, косвена причина за закриване на училища и детски градини и др.

Балансираното териториално развитие на страната може да бъде ключ за решаването на демографските проблеми. За осъществяването на пълноценно развитие на регионите следва да се проучи ресурса, с който разполагат, да се разработят стратегически документи с дългосрочен хоризонт, примерно 20 години, като във фокуса на вниманието им се поставят възможностите за положителното развитие на регионите и подобряването на жизнената среда за хората.

Осъществяването на административна и териториална реформа в страната би могло косвено да спомогне за ограничаването на демографските проблеми. Ако в центъра на реформата се постави преодоляването на дисбаланса в развитието на населените места и се формират политики на растеж.

Държавата следва да насочи своето внимание към пълноценно използване на потенциала на регионите, създаване на условия за положително развитие и подобряване на жизнената среда в малките населени места, насърчаване на инвеститорския интерес и създаване на нови работни места.

Използвана литература:

1. Актуализирана Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 г. - 2030 г.), Министерство на труда и социалната политика, София, 2012 г.
2. Демографски катастрофа на България и националната сигурност, проф. дфсн. д-р по история Нако Стефанов,

¹¹ Актуализирана Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България 2012 г. - 2030 г., Министерство на труда и социалната политика, София, 2012 г., стр. 31.

<http://www.viaevrasia.com/documents/Demographskata%20katasrtofa%20v%20Bulgaria.%20Nako%20Stefanov.pdf>

3. Преброяване 2011 г., Национален статистически институт
4. Националната сигурност и демографските проблеми на България, проф. д-р Николай Слатински, сп. „Международни отношения”, 2006 г.
5. Демографски статистически данни на регионално равнище, ЕВРОСТАТ, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/bg
6. Нейкова М., Децентрализацията – основен фактор за повишаване на ефективността на управлението, София, 2013 г.
7. Проданова И., Дисертационен труд „Организация и развитие на административно-териториалното устройство и управление на Република България”, София, 2016 г.